

Plunderjaar

De Afrikaanse literatuur in Nederland in 2023

Het is het jaar van de oorlog die niet ophield, in Oekraïne, en van de oorlog die erbij kwam, in Israël en Palestina. Geen van twee woedde in Nederland, maar vooral bij het Heilige Land zijn veel Nederlanders nauw betrokken. Het jaar ook van honderden bomaanslagen in Rotterdam en Amsterdam, veelal door drugsbendes die ons land willen omtoveren in een Klein Mexico.

Van de weeromstuit groeide de belangstelling voor boeken over oorlogen, oude en nieuwe, over Rusland, Oost-Europa en het Midden-Oosten. De boekverkoop steeg tot 43 miljoen, in vergelijking met '22 een plusje van 0,1 %. 'Gewone' boeken op papier lopen jaarlijks iets terug, in 2023 met 0,3 %, maar e-boeken gingen 5 % vooruit en vormen nu 9 % van het totaal. Groei was er ook bij de anderstalige boeken (meest Engelse): 2 %. Hun aandeel is nu 20 %. Het gaat dan alleen om wat in Nederland gekocht is; wat kopers zelf bij buitenlandse winkels bestelden, telt niet mee. Ook tweedehands blijft buiten beschouwing – of dit nu via (web-)antiquariaten loopt of gratis via de vrolijke boekenkastjes in straten en supermarkten.

Het meest verkochte boek was, helemaal niet verrassend, voor de zoveelste keer van de Noord-Ierse Lucinda Riley: *De zeven zussen, Atlas*, na haar dood voltooid door haar zoon. Maar een beetje spektakel kende onze boekenwereld toch wel. Dankzij Francine Oomen, de beroemde schrijfster van een geweldig populaire zestiendelige reeks boeken voor pubers waarvan de titels beginnen met: *Hoe overleef ik* (1998–2015). In 2023 richtte zij zich met deel 17 voor het eerst tot volwassenen: *Hoe overleef ik alles wat ik niemand vertel*, en dat haalde de tweede plaats. Ook nummer drie is oorspronkelijk Nederlands: *De camino* van de thrillerschrijfster Anya Niewierrra, met spanning langs de pelgrimsroute naar Santiago de Compostela. *De camino* werd in de Openbare Bibliotheek het meest uitgeleend.

Mocht je nu de indruk hebben dat boeken in de officiële categorie 'Nederlandse fictie' goed geboerd zouden hebben – nee. Ze gaan elk jaar achteruit. In 2023 met 4 %.

Erkenning

Behoort *Om het hart terug te brengen* van Annemarië van Niekerk tot de Afrikaanse of tot de Nederlandse literatuur? Of tot allebei? In elk geval kreeg Van Niekerk er een mooie bekroning voor: de driejaarlijkse Henriëtte Roland Holstprijs van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, bestemd voor: 'in de Nederlandse taal geschreven werk dat zowel uitmunt door sociale bewogenheid als door literair niveau.'

In Zuid-Afrika ging de Prestasieprys van de Van Ewijck-Stigting naar de man die misschien wel meer dan wie ook heeft gedaan voor de Afrikaanse literatuur in Nederland: Hans Ester, aan de Nijmeegse universiteit, als bestuurder van het Suid-Afrikaanse Instituut en als vertaler, maar vooral als onvermoeibaar criticus. Hij beperkt zich niet tot al vertaalde Afrikaanse boeken, maar wijst de Nederlandse uitgevers ook de weg naar werk dat een vertaling waard zou zijn.

Een verrassende, helemaal terechte beloning vormde de toekenning van de Erepennenning van de Akademie aan Corine de Maijer, de vroegere bibliothecaris en informatiedeskundige van het Zuid-Afrikahuis, Amsterdam. Te midden van alle bibliothekmensen aan wie lezers

en geleerden veel verschuldigd zijn, is zij een uitblinkster. Zelfs teksten die niet in de catalogus stonden, toverde Corine tevoorschijn. Haar afscheid was een gevoelig verlies.

Zuid-Afrikahuis en omstreken

Ook in 2023 groeiden en bloeiden veel activiteiten in en rond dat Zuid-Afrikahuis. De Afrikaanse literatuur is een van de grote onderwerpen. Natuurlijk: ook elders in Nederland beschikken bibliotheken over behoorlijke collecties Afrikaanse boeken. En in talloze leeskringen in Nederland leest men wel 'ns een Afrikaans boek in vertaling. Maar de bibliotheek aan de Keizersgracht blijft op dit gebied onverslaanbaar en voor een honderd procent Afrikaanse leeskring is nummer 141 nog altijd *het* adres.

'Het huis' is in 1923 aangekocht. Om dit jubileum te vieren verspreidt de Stichting Zuid-Afrikahuis een dik geïllustreerd blad, *Verbonden met Zuid-Afrika*, waar, naast Annemarié van Niekerk en een aantal Kaapse rappers, Breyten Breytenbach de Afrikaanse literatuur vertegenwoordigt. Hij vervult een hoofdrol in een vraaggesprek van Jenne Jan Holtland met Adriaan van Dis, over hem schrijft de promovenda Francine Maessen (aan de Universiteit van Amsterdam, op Breytenbach) en vooral: hij droeg zelf drie gedichten bij. Het eerste heet 'Weggekom om buite te sterwe' en begint zo:

waarnatoe nou met die krokodil van Afrikaans?
dit was bestem om handsak te word
en skubblink skoene –
en toe het dit blindelings
onder die draadversperring gedolwe
ontsnap om anderkant uit te kom
en nou nie meer gevang kan word
selfs met die dooie hoender
van versoening nie

2023 was het laatste jaar van 'Boeken uit het huis', destijds begonnen dankzij steun van de Nederlandse Taalunie om de smart van de covid-epidemie (Zuid-Afrikahuis gesloten!) wat te verzachten. 2023 bracht een keur van Afrikaanse schrijvers en dichters, veelal digitaal vanuit Zuid-Afrika, soms vanuit 'het huis' zelf: Antjie Krog met haar vertalers, Kirby van der Merwe, Helene Ewerts, Anzil Kulsen, Louis du Plessis, Alma Rossouw.

Deidre Jantjes legde uit dat zij zichzelf ziet als 'inheemse vrouw' die 'inheemse verhalen' kan vertellen, verhalen die nog nooit verteld zijn. Etienne van Heerden haakte hierop in met zijn achtergrond: als blanke scholier en tegelijk als *plaaskind*, met de kinderen van de arbeiders als speelmakkers. Wij Zuid-Afrikanen, zei hij, zijn *lotgenote*: niet alleen een mooi woord maar ook een woord waarvan de betekenis nog te weinig doordringt.

26 oktober, de geboortedag van Karel Schoeman, bracht het sluitstuk van de reeks: Jaap Goedegebuure in gesprek met de Schoeman-kenster Ria Winters en met Johann Rossouw. Over hun beider relatie met de schrijver bleek veel te zeggen, in het bijzonder over Rossouws roman *Sluitstuk*. Die bleek namelijk een sleutelroman over zijn traumatische verhouding met Schoeman, met een belangrijk personage dat geïnspireerd is op Winters.

Digitaal blijven de 'Boeken uit het huis' lang te zien (www.zuidafrikahuis.nl).

Via datzelfde adres kunnen de 'vrienden' van het huis *Spectrum* lezen, de digitale voortzetting van het maandblad *Zuid-Afrika*, in Nederland vrijwel de enige bron voor besprekingen van onvertaalde Afrikaanse literatuur.

Francine Maessen noemt *bottelnek breek bek* van Dianne du Toit Albertze ‘een sterk debuut, maar ook een zware roman, waarmee de auteur de lat hoog legt voor zichzelf – en soms ook iets te hoog.’ De moeilijkheid ligt in de compositie en in het Namakwalandse taalgebruik, maar Maessen is goed te spreken over het boek als Afrikaans transverhaal.

Naar aanleiding van *Eugene*, de langverwachte tweede roman van Kirby van der Merwe, schrijft Ingrid Glorie over auteurs die liever geen ‘bruin skrywer’ genoemd worden maar wel schrijven over de leefwereld van de arme bruine bevolking. Het staat haar waardering voor de roman niet in de weg: ‘uiterst sfeervol, met een grote opmerkingsgave’, ‘tragisch en komisch tegelijk’, ‘geboren verteller’, ‘smeuig en met veel gevoel voor humor’. *Retoervloot* van Dan Sleigh komt er bij Glorie slechter af: een roman die al te zeer de historicus op de voorgrond brengt in plaats van de romanschrijver. ‘Het boek gaat aan volledigheid ten onder.’ Ook bij *Wieg* van Joan Kruger struikelt de lezeres Glorie over de grens tussen feit en fictie. Dit boek over een achttiende-eeuwse Hugenote en vroedvrouw vertegenwoordigt een tussengener: ‘geen historische roman, maar ook geen biografie’, en brengt de lezer in de war. Gevoel voor het ‘spel met feit en fictie’ heeft Glorie intussen beslist wel, want *Sluitstuk*, de al genoemde sleutelroman van Rossouw over Karel Schoeman, vindt zij ‘intrigerend’ en ‘fascinerend.’

Naast deze Nederlandse reacties op Afrikaanse romans bracht *Spectrum* twee Zuid-Afrikaanse poëzie-kritieken: Veronique Jephthas over de bundel *Ontaard* van Pieter Odendaal en Dylan Lee over *Soekenjin* van Bibi Slippers. Francine Maessen en Karel Benjamin van Lierop signaleerden twee boeken met veel Breytenbach: *Breyvier* en *Kwintet*, allebei van Yves T’Sjoen. G.J. Schutte herdacht zijn collega Dan Sleigh, als ‘historicus, actief beschermer van natuur en cultuur’. Ondertitel ‘’n Reuse boom het geval.’

Bijzonder is de reactie van Rob van der Veer op de vertaling van Antjie Krogs bundel *Plunder*, die in het Nederlands *Plundering* is gaan heten, en dat verschil is meteen een eerste probleem. Door zijn zorgvuldige aanpak verduidelijkt Van der Veer het grote belang van het vertalen, nauwgezet dan van een krantencriticus verwacht kan worden. Goed dus, dat er een *Spectrum* is!

Ingrid Jonker

Vorig jaar was er zoveel geroezemoes over Jonkers nalatenschap en de erfenis van Gerrit Komrij, dat de zoveelste herdruk van Komrijs bloemlezing uit haar gedichten, *Ik herhaal je*, aan mijn aandacht is ontsnapt (19de druk, Podium €20,99). In 2023 heeft het Literatuurmuseum, nog in Den Haag maar onderweg naar Utrecht, alle papieren gedigitaliseerd. Belangstellenden waar ook ter wereld kunnen vragen om digitale inzage. In overleg met Jonkers familie stelt het museum de nalatenschap nu ter beschikking van de F.A.K. in Pretoria.

‘In de handen van Ingrid Jonker veranderde alles in poëzie’, een artikel van Bertram Mourits, het ‘hoofd collecties’, hoorde tot de meest gelezen bijdragen op het ‘LiteratuurLab’ (literatuurmuseum.nl). Op 30 december kondigde *de Gelderlander* voor diezelfde dag, 14 uur, een poëziemiddag rond Ingrid Jonker aan in de Nijmeegse bibliotheek De Mariënborg.

En van Petrovna Metelerkamp verscheen *Ingrid Jonker, het kind is niet dood*, een veel omvattende Nederlandse biografie (633 p), vertaald en bewerkt door Gerard Scharn. Een ingewikkelde uitgave. Geen vertaling van *Ingrid Jonker, ’n biografie* uit 2018, zoals wel beweerd wordt, maar van het vroegere *Beeld van ’n digterslewe*. En dat volledig, dus inclusief de ‘jeugdbiografie’ van Anna Jonker en alle afbeeldingen. Niet zo mooi als die oude uitgave, maar wel in een nette uitvoering. Als actueler extra bevat het nieuwe Nederlandse boek dan ook nog een ruime samenvatting van *Ingrid Jonker, ’n biografie*.

Voor bibliografie, register enz. verwijst de vertaler helaas naar *die* biografie. Helaas, want die is in geen enkele Europese bibliotheek te vinden. Nog 'ns helaas: Jonkers poëzie wordt alleen geciteerd in het Nederlands. Twee keer jammer, maar te begrijpen: het boek is dik genoeg (Kaneelfabriek, €39,50).

Festival

Nu de covid-epidemie het toestond, pakte Ingrid Glorie meteen de koe bij de horens en hervatte zij de traditie van het Festival voor het Afrikaans (24-26 november). Veel Afrikaanse literatuur, maar daarnaast ook muziek, film, toneel en gesprekken over vertaling en taalvariatie. Voor één bezoeker te veel om mee te maken, al was het maar doordat verschillende attracties zich tegelijk afspeelden. Het Haagse theater De Regentes, vroeger het zwembad waar half Den Haag leerde zwemmen, bood genoeg grote en kleine zalen. Oude verkleedhokjes dienden als kleedkamers voor de artiesten. Het festival was een groot succes.

Na lange tijd trad Amanda Strydom op in Nederland (twee keer!). Antjie Krog ging in gesprek over vertalen en later over (voor)leesstof voor kinderen, maar was begonnen met wat bijna een Antjie-show mocht heten, een verrassende presentatie van haar poëzie met ondersteuning van een stemkwintet, met (na Krog zelf) Yves T'Sjoen als uitblinker. Marita van der Vyver deed natuurlijk mee bij de jeugdliteratuur, maar ging ook over *Laaste kans* in gesprek, met Margriet van der Waal. Als welkome gast bij de 'Klimaatdichters' dook Marlene van Niekerk op, met een nieuw gedicht, 'Juffrou Melancholia blaas 'n gasket oor olie':

Ek, 'n pass maak na olie? Oor my dooie
liggaam! Dis sy wat my bespring het
uit die bloute. My aan die strot
gegryp met haar vetterige
fladderklou, my aangejaag
teater toe, my reggemaak
onder die ligte. Mind you elke geil gatkruiper
in haar karavaan het my met akklamasie
ontwy: steenkool, gas, pik, parafien, al die jagse
chemicals in haar gang.

Armada, het Nederlandse *tijdschrift voor wereldliteratuur*, presenteerde een themakrant: 'Afrikaans in transformatie', over de speelruimte die de Afrikaanse literatuur biedt voor culturele veranderingen. Met nieuw vertaald werk van Veronique Jephthas, Karel Schoeman en Eben Venter. Medewerkers uit Nederland, Vlaanderen en Zuid-Afrika belichten thema's als kolonialisme, gender en milieu, aan de hand van 'grote namen' als Eybers, Kamfer, Krog, Johann Lodewijk Marais, Petra Müller, Opperman, Schoeman en Venter, maar vooral ook van een lange reeks jonge, nog niet zo bekende schrijvers.

Frazer Berry liet van zich horen. Marlo Minnaar speelde 'Boesak!' 'En vele anderen', zegt men dan, maar aan het pleidooi van ambassadeur Madonsela voor het Afrikaans als brug tussen culturen en aan zijn voordracht van 'Heimwee' van J.R.L. van Bruggen kan ik hier niet voorbijgaan. Kortom: in Den Haag was veel te beleven.

Meer evenementen

Was Gert Vlok Nel in Den Haag alleen op een scherm te zien, eerder toerde hij wel degelijk door Nederland in levenden lijve (Amen, Amsterdam, Eenrum, Terneuzen). *Kletsrijmer* Early

B en het duo Van Pletzen stonden in de Melkweg in Amsterdam. De eerste dag op de Zuid-Afrikaanse Tiendaagse Letterkundetoer van Marieke Nel en Karin Tomlinson bood meteen al een Eybersdag met als gids Ena Jansen. Antjie Krog's bekende mis *Broze aarde* werd op 15 april uitgevoerd bij het Apostolisch Genootschap Slotervaart, gemeente Amsterdam. Adriaan van Dis begon in oktober een veertiendaagse podcast 'Ongefilterd' over van alles wat hem bezighoudt, zoals poëzie van Ronelda S. Kamfer en Antjie Krog (*Plundering*). Aan de Leidse universiteit zetten studenten hun eerste schreden in de Afrikaanse literatuur in het voetspoor van Steward van Wyk en Marni Bonthuys. Vanuit Nederland werd, niet voor het eerst, naast Arnon Grunberg ook Antjie Krog kandidaat gesteld voor de Nobelprijs.

Meer vertalingen

Haar *Plundering* is ook *de* vertaling van het jaar (vert. Robert Dorsman en Jan van der Haar, tweetalig, Podium €24,99). De kritiek is meer dan lovend en drukt zich, onder Krogs invloed, extra bloemrijk uit. Maar er valt in de reacties bijna geen woord Afrikaans; de recensenten citeren Krog vrijwel steeds in de Nederlandse vertaling.

Dieuwertje Mertens (*Het Parool* 11 februari) spreekt van heel intieme poëzie, die in vergelijking met Krogs eerdere gedichten niets inboet aan maatschappelijke betrokkenheid. Ouderdom en veroudering horen tot haar voornaamste onderwerpen, maar haar poëzie blijft daarbij even krachtig.

Volgens Mirjam van Hengel (*de Volkskrant* 4 maart) maakt Krog door haar reeks tweetalige bundels inmiddels 'vanzelfsprekend deel uit van onze poëzie.' Deze dichteres is altijd 'razend': 'over vernedering, verbrande kinderen en vernietigde dorpen, over de boerderij van haar witte familie, de schuld en de schaamte', maar haar poëzie dankt de zeggingskracht aan haar vermogen om haar 'vlammende zelfreflectie' te verbinden met schoonheid, met de schoonheid van de natuur en van haar taal.

Voor Jogchum Zijlstra (*Nederlands Dagblad* 14 april) is Krog 'een van de groten van de hedendaagse wereldliteratuur.' Ook hij herkent in de bundel haar voortdurende engagement en noemt naast de ouderdom en de natuur ook de ongelijkheid als thema. Maar kenmerkend is vooral Krogs 'felheid', 'verontwaardiging of zelfs woede', met na de Zuid-Afrikaanse apartheid nu een wereldwijd individualisme als de grote tegenstander.

Een 'snoei-eerlijk, sociaal bewogen oeuvre' zegt Janita Monna in *Trouw* (26 mei), met Krog als ouder wordende vrouw die toch strijd blijft leveren tussen 'de woedende scharnieren van de wereld.' Krog laat zien dat je niet anders kunt bestaan dan 'in verbondenheid': met je familie, je land en de wereld.

Onder de kop: 'De dood is nabij, maar de dichter is vol levenslust' sluit Obe Alkema (*NRC* 28 juli) zich grotendeels bij de anderen aan. Dit nieuwe werk getuigt voor hem in de eerste plaats van een kritisch zelfonderzoek van iemand die oud wordt en overvallen wordt door angsten die soms racistisch aandoen – van een 'grandioos authentiek zelfonderzoek' dat *Plundering* maakt tot een 'onstuimige, pijnlijke maar ook ontzagwekkende bundel'.

In *De Groene Amsterdammer* (21 december) beklemtoont Alfred Schaffer de originaliteit van de bundel, en van Krogs dichterschap. Hij wijst op de kracht van de titel *Plunder* (werkwoord, gebod en veroordeling), die in de vertaling verloren ging. En stipt aan hoe openhartig Krog te werk gaat, zonder dat de lezer zich indringer gaat voelen.

Over het belang van de titel, literaire vernieuwing samen met engagement, de ouderdom en het verzet daartegen schrijft ook Geertjan de Vugt. Het poëzieblad *Awater* (2023-2) geeft hem een ideaal podium om uit te leggen hoe Krog tegengestelde ideeën en interpretaties naar

voren brengt, gelijkwaardig zo niet door elkaar – hoe zij haar gedichten laat ‘doen wat alleen de poëzie vermag’.

Digitaal is *Plundering* besproken door Yolandi de Beer (*Meander*) en Francine Maessen (*Elders Literair*).

Na een derde druk in 1998 was het betrekkelijk stil geworden rond *De betoverde berg*, de vertaling via het Engels van *Toorberg*, van de hand van Rob van der Veer. Nu verscheen bij Aldo een ‘vierde, herziene druk; vertaald uit het Engels met gebruikmaking van de Afrikaanse tekst’. Nieuwe titel: *Toverberg* (€24,99). Arie Kok heette deze herdruk van een ‘klassieker in de Zuid-Afrikaanse literatuur’ meer dan welkom (*Friesch Dagblad* 19 augustus). ‘Van Heerden weet de ziel van het gepijnigde land te vangen in een meeslepend en gelaagd verhaal’, weet ook ‘het zwarte en het witte perspectief gelijkwaardig in zijn verhaal te verwerken’ en schetst tenslotte ‘een complex, rijk geschakeerd en levendig beeld van het bij tijden moeizame samenleven in Zuid-Afrika’.

Geen nieuwe vertaling maar voor de doelgroep wel een belangrijke heruitgave is *Het meisje uit het verscholen dorp* van Irma Joubert als grootletterboek (VBK). In gewone letter verscheen bij Mozaïek van dat boek de zesde druk (€20) en daar zijn van Joubert nog negen andere romans verkrijgbaar. Dat is veel, maar thrillerschijver Deon Meyer heeft er bij zijn uitgever Bruna nog meer op de plank. Angsthazen die bang zijn om van Meyer ook maar iets te missen, kunnen bij Bruna de nieuwe vertaling, *Leeuw*, voor €24,99 reserveren. Op 12 maart 2024 staan zij ’s ochtends voor de winkeldeur.

Maar er zijn ook vertalingen aangekondigd zonder reservering: *Spertyd* van Elsa Joubert, *Kompoun*, de roman van de dichteres Ronelda S. Kamfer en *Die getuienis* van François Smith. Evenzoveel veelbelovende vooruitzichten op een volgend jaar Afrikaanse literatuur in Nederland.

EPP FRANCKEN

Universiteit Leiden en Noordwes-Universiteit

E-pos: a.a.p.francken@hum.leidenuniv.nl